

ULUSLARARASI
BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU

— V —

**Rîsale-i Nur'a Göre
Kur'ân'ın İnsana Bakışı**

24-26 Eylül 2000 - İstanbul - TÜRKİYE

ISBN: 975-8719-04-1

Haşir Bağlamında İnsan ve Dünya Ötesi Hayat

Doç. Dr. Mehmet Paçacı*

Risale yüzyılın başında pozitivism tarafından oluşturulan atmosfer içinde yazılmıştır. Bu dönemde İslam'a ve hatta genel olarak dine, dinin inanç ilkelerine ve kurumlarına yöneltilen eleştirilere cevap vermek amacıyla reddiyelerin yazıldığı gözlemlenmektedir. Cemaleddin Afgani'nin Ernest Renan reddiyesi, yakın bir dönemde böyle bir amaca yönelik olarak yazılmıştı. Bütünüyle Risalelerin 20. yy'ın başlarında güçlü bir şekilde gündeme gelen pozitivism ve onun önerdiği hayat tarzına bir reddiye olduğu söylenebilir. Özeldde ise Haşir Risalesi'nin de bu türden eleştirilere hatta saldırılara karşı en temel inanç ilkelerinden birisini koruma ve hatta kurma amacıyla yazıldığı görülmektedir.

Haşir Risalesi birkaç açıdan ele alınabilir. Bu amaçla ilk olarak Risale'nin genel üslubunu inceleme konusu yapmak istiyoruz. Risale bir çok "söz"leri,

* Doç. Dr. Mehmet Paçacı, 1959 yılında Bolu'da doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1982 yılında mezun oldu. Akademik çalışmalarına aynı yerde 1983 yılında Tefsir-Hadis Bölümü'nde Araştırma Görevlisi ve doktora öğrencisi olarak başladı. 1985 yılında tez konusu üzerinde araştırmalar yapmak ve Arap dilini geliştirmek amacıyla Suudi Arabistan Kral Suud Üniversitesi, Arap Dili Enstitüsü'nde bulundu. 1987-1988 yıllarında İngiliz Kültür Heyeti (The British Council) araştırma bursunu kazanarak İngiltere'de Manchester Üniversitesi, Biblical Theology Bölümü'nde dersler aldı ve tezi üzerinde araştırmalarda bulundu. 1989 yılında Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'de Âhîret İnanç adlı çalışmasıyla Doktor ünvanını aldı. 1993-1995 öğretim yılları arasında Malezya (Kuala Lumpur) Uluslararası İslam Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1994 yılında doçent ünvanını kazandı. 1998 yılında Vatikan'da Pontificia Universitas Gregoriana ve Pontificio Istituto Di Studi Arabe E D'Islamistica'da dersler verdi ve araştırmalarda bulundu. Yurt içinde ve dışında çeşitli sempozyumlara katıldı, bildiriiler verdi. Yine yurtiçinde ve dışıında çeşitli dergilerde makaleleri yayınlandı. Halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

“hakikat”leri, ve “zeyl”leri ile bu düşünce ve tutumlara karşı ahiret inancını birçok açıdan delillendirmek için yazılmıştır. Risale yazarı Kur’an kaynaklı bu inanç ilkesinin işlenişi ve delillendirilişinde de büyük ölçüde Kur’an’ın oluşturduğu bir zihnin özelliklerini göstermektedir. Biz bu çalışmada önce Haşir Risalesi yazarının karşısında gördüğü düşünce ve tutumları ve ele aldığı ahiret doktrininin delillendirme biçimlerini inceleyeceğiz. Bu inceleme temel olarak Kur’an ile karşılaştırma yöntemi ile olacaktır.

Genel çerçevede Risale, ahiret inancını güçlendirmeyi amaçlayan, ahiret doktrininin konu alan bir tefsir özelliği göstermektedir. Risale’nin karşısına aldığı düşünce ve tutumlar üç başlık olarak risalenin kendisinde verilmektedir.

Nefsi emmarelerine uyanlar,

Felsefe şakirtleri

ve Küfür milleti.

Risale’de sıralanan bu muhataplar listesi Kur’an’ın karşısına duran muhataplarla neredeyse bir aynılık göstermektedir. Esasen Risale’nin karşısına aldığı insan tiplerini Kur’an’ın kendisinde de bulmaktayız. Kur’an’ın muhatapları da benzeri türden psikolojiler, akıl yürütmeler ve tutumlarla Kur’an’ın mesajına karşı çıkmışlardır. Şimdi Risale’de belirtilen tiplerle Kur’an’ın çizdiği tiplerini ve onlara yöneltilen eleştirileri karşılaştırmak istiyoruz.

1-Nefs-i Emmare ile Kalp

Öncelikle Risale’de ahiretin varlığını ispatlamak için ahlaki deliller ileri sürülmektedir. Risale ahirete inanmamanın doğurduğu ahlaki olumsuzluğun içine düşmüş kişileri ele alarak ahiret inancının gerekliliğine delil getirmektedir. Ahirete inanmayan, yaptıklarından sorumlu tutulmayacağını düşünen kişinin tutumu Risale’de şu şekilde çizilmektedir: “ adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp, ya çalışıyor, ya gaspedebiliyor. Hevesine tebaiyyet edip her nevi zulmü, sefahati irtikab ediyor.” “... sahipsizdir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. ...” (s.45) Oysa yaptıklarının bir karşılığının olduğuna ve bunların karşılığını göreceğine inanan kişi ise şöyle resmedilmektedir: “Ne yapıyorsun? ceza çekeceksin;...Fakat iltizam şedittir. Padişah’ın her yerde telefonu var ve memurları bulunur.”

Kur’an’ın muhatap olarak karşısına aldığı müşrikler ahirete inanmamaktaydılar. Bunun sonucu ise dünya hayatında hiçbir sorumluluk duymadan yaşamayı özendiren bir hayat anlayışının insana egemen oluşudur. İşte Kur’an’ın eleştirdiği insanlar, yine Kur’an’dan öğrendiğimize göre sınırsız bir yeterlilik (istiğna) duygusu içinde yaşamaktaydılar. (96,Alak/6-7) Kendi benlikleri önünde başka hiçbir kayıt kabul etmez bir haldedirler. Ekonomik menfaatler elde etme yolundaki taşkınlıkları yanısıra, genel ahlak kurallarını hiçe sayan bir tavır içindeydiler. Mekke’nin yönetici ve hakim sınıfını oluşturan Kureyş, yaptığı ticari karlarla

büyük bir sermaye birikimi sağlamıştı ve bu güçle toplumun zayıflarına karşı sorumluluk duymamaktaydı. Kur'an bu yanlış toplumsal yapının sonuçlarını oldukça açık ifadelerle anlatmaktadır. İlk inen surelerde Kur'an, İslam öncesi Arap toplumunda oluşan ekonomik çarpıklık ve ahlaki bozukluk üzerinde özellikle durmaktadır:

"Hayır, yetime cömert davranmıyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Size kalan mirası hak gözetmeden yiyorsunuz. Malı delicesine seviyorsunuz. (89,Fecr/17-20)

"Alabildiğine yemin eden, diliyle iğneleyen, kovuculuk eden, iyiliği daima önleyen, aşırı giden, suç işleyen zorbaya bütün bunların dışında bir de kötülükle damgalanmış kimseye mal ve oğulları var diye boyun eğmeyesin." (68,Kalem/10-14)

Ahirete inanmayan insan tipi, dünya hayatının çekiciliğine kapılmanın ve insandaki zaafıların sonuna kadar ileriye götürülmesinin ürünüdür. Burada bütün insani erdemlerin, yakın hayattaki (dünya) faydalanmalar ve arzular adına bastırılması söz konusudur. Ahlaki boyuttaki bu tavır alışlar hiçbir konuda hiçbir otoritenin kabul edilmemesinin tezahürüdür. İnsan yeterince büyük ve kendi kendine yeterli görülmektedir. Doktrin boyutunda bu, insanın yaptıklarından ötürü sorgulanmasına yol açabilecek her türlü otoritenin (Allah) inkarını doğurmaktadır. Kur'an'da ahirete inananlar ve inmayanlar ahlaki açıdan şöyle karşılaştırılmaktadır: Ahiret'e inmayanlar kötülük örnekleridirler. (16 Nahl/60), Ahirete inmayanlar büyükleirler (40 Müminun/74), mallarını insanlara gösteriş için sarfederler (4 Nisa/38), buna karşılık ahirete inananlar, iyiliklere koşarlar (3 Ali İmran/114), güçsüzlere fakirlere yardım ederler (3 Ali İmran/4) iyi işler yaparlar (18 Kehf/110)

2-Felsefe şakirtleriyle Kur'an-ı Hakim tilmizleri

Ahiret'i inkar eden felsefi düşüncenin akıl yürütme biçimi de Risale'de ele alınmıştır. 'Risale'de ahirete inanamamanın doğurduğu fikri ve teolojik sonuç ve bu sonucun doğurduğu düşünce ve tavırlar ortaya konmuştur. Risale'nin giriş bölümünde anlatılan hikaye de bu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

"Bu güzel şeylerden istifadeyi men'edecek hiçbir sebep görmüyorum.'Gözümle görmezsem inamayacağım' dedi." (s.45)

"İnanmam. Hiç mümkün müdür ki, bu memleket harab edilsin. Başka bir memlekete göç etsin." dedi. (s.45)

"Haydi padişah var, fakat benim cüz'i istifadem O'na ne zarar verebilir. Hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur. Ceza görünmüyor." (s.45)

Bu anlayışa göre dünya hayatında sorumluluk duyarak yaşamamanın bir anlamı yoktur. Ölüm ile insanın varlığı tam bir yokluğa gömülmektedir. Bu bir çeşit nihi-

list felsefedir. Kur'an müşrik Arapların ölüm, ölüm ötesi ve dirilme ile ilgili inançlarını açık ve net olarak anlatmaktadır:

"hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız; bizi ancak zamanın geçişi yokluğa sürükler" derler. "Onların bu hususta bir bilgisi yoktur. Sadece böyle sanırlar" (45, Casiye/24)

Bu dünya hayatımızdan başka birşey yoktur, ve biz diriltilmeyeceğiz. (6 En'am 29)

"İlk ölümümüzden sonra artık birşey yoktur. Biz ayağa kaldırılıp yayılacak değiliz. (44 Duhan/34-35)

Yukarıda verdiğimiz ilk ayette müşriklerin kendilerini yokluğa sürükleyen şeyin zaman olduğunu söyledikleri aktarılmaktadır. Buna göre, insan yeryüzüne geldikten sonra, varlığını çok kuvvetli bir unsura teslim eder ve onun yönetimine girer ve bu böylece insanın ölümüne dek sürer. Ölüm ise, bu unsurun insana indirdiği son darbedir. İşte bu unsurun adı dehrdir. (İzutsu, Allah, 118vd.) Ölüm, İslam öncesi Araplar arasında bir yokoluş olarak kabul edilmiştir. Onlara göre ölüm bir sondur ve sonrası onları neredeyse hiç ilgilendirmemiştir. Onların çoğuna göre bu dünya hayatından sonra hiçbir şey olamaz. Vücut toprağa gömülünce çürür toz toprak olur, ruh ise bir rüzgar gibi uçup gider. (İzutsu, Allah ve İnsan, s.117)

3. Ümmet-i İslamiye ile millet-i küfriye

Risale bütünlüğü içinde ahiret inancını İslam ve küfür karşıtlığında içinde işlemektedir. İnançsızlık karşısında Kur'an'dan kaynaklanan ahiret inancı ve onun delillendirilmesi bütünüyle Haşir Risalesi'nin konusudur.

Kur'an-ı Kerim, Allah inancının son derecede tahrif edildiği ve dolayısıyla ahiret inancına yer vermeyen müşrik inancına karşı Allah ve Ahiret inançları bütünlüğünde kendi öğretisini koymuştur. Kur'an'ın müşriklerin inanç sisteminde karşı koyduğu temel husus, tek ve mutlak güç sahibi Allah mefhumunun yok edilmesidir. Kur'an'a göre; bu en ufak bir ihmale ve örselenmeye tahammül edemeyecek kadar hassas, en küçük bir yıpranmaya izin vermeyecek kadar yeni ve canlı tutulması gereken bir mefhumdur. Müşrik dinine karakterini veren husus ise, tek ve mutlak ilahî gücün parçalanmış olmasıdır. Bir tek İlah'ın yani Allah'ın sahip olduğu güç ve hüküm, bu inançta sözde ilahlara taksim edilmiştir:

"Siz ancak sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere tapıyorsunuz. Allah onların gerçekliği hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allah'ındır. O, yalnız kendisine kulluk etmenizi emretmiştir. İşte doğru din budur. Ama insanların çoğu bunu bilmezler." (12, Yusuf/40)

Böyle bir inancın sonucunda ise, bir yetki boşluğu oluşmaktadır. İşte müşriklerin "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek" (36, Yasin/78) şeklindeki, dirilmeye itiraz mahiyetindeki alaycı sorularının sebebi onların inanç sisteminde bunu başarabilecek bir ilahî gücün olmayışdır. Müşrik Araplar'ın dininde böyle bir

inancın yer almayışının sebeplerinden biri de materyalizm olsa gerekir. Ahireti inkarın sebebi olarak bu dünyaya bağlılığı görebiliriz. Dünyaya bağlılık ve ölüm ötesini reddediş birbirlerini doğru orantılı olarak etkilemekte, böyle bir anlayış çerçevesinde birbirlerini tamamlamaktadırlar. Yeniden dirilmeyi reddeden Mekkeliler, bütün gayretleri ile bu dünyada refah içinde yaşamak isteyen tüccarlar, dünya arzusu ile dolu iş adamlarıydılar. (Izutsu, Allah ve İnsan, s.83)

Risale'de Kullanılan Delillendirme Yöntemi

Risale'deki kullanılan delillendirme yöntemi büyük oranda Kur'an'da izlenen yönteme paralel olarak gelişmektedir. Kur'an'da inanç doktrinleri soyut birer teori biçiminde anlatılmamakta, kıssalar, hikayeler, benzetmeler ve başka edebi anlatım yollarıyla aktarılmakta böylece okuyucunun bu konularda ikna olması sağlanmaktadır. Risale'de de aynı yöntem izlenmekte ve ahiret inancı gibi gaybı ilgilendiren son derecede soyut bir inanç ilkesi baştan sona insanın bildiği dünya hayatından ve tecrübelerinden yola çıkılarak delillendirilmekte ve aktarılmaktadır. Yoksa anlatımlarda soyut ve teorik bir anlatım yöntemi izlenmemiştir. Risale en başta anlatılan bir kıssa/hikaye üzerine kurulmaktadır. Bu canlandırma veya kıssa, bir sahneleme ve diyalog çerçevesinde ahiretin, yeniden dirilmenin ve hesabın olması gerektiğini bir olgusal durum taklid edilerek aktarılmaktadır. Said-i Nusri, Onuncu Söz'ün başına yazdığı giriş paragrafında hikayelerin ve kıssaların tabiatına ilişkin önemli bir açıklama getirmektedir: *"Hikayelerin manaları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinaiyyat kabilinden yalnız onlara delalet ederler. Demek, hayali hikayeler değil, doğru hakikatlerdir."* (s.44)

Bu hikayede bir ahiret inkarcısı, bir de bunu ispatlamaya çalışan kişi bulunmaktadır. Bunlar bir Padişah'ın, bir Melik'in memleketi içindedirler. Risale bu bakımdan da Kur'an'ı takib etmektedir. Kur'an'da Allah bir Melik, hükümdar olarak anlatılmaktadır. Kur'an'da Allah'ın hükmetme gücü ve yetkisini ifade eden köklerin başta geleni M.L.K.'dir (20, Taha/114; 23, Muminun/115). Allah mutlak olarak Melik ve Maliktir (1 Fatiha/4). Allah'ın kudretini icra edişi dünyadaki bir Padişah'ın hükmedişine benzetilmektedir. Bu benzetme ile Kur'an insanların dünyadaki bir tecrübesini kullanarak teolojisinin en temel ilkesi olan Allah inancını yerleştirmektedir. O kendi memleketinde herşeye hakim ve bütün gücü kendisinde toplamış bir Melik'tir. Allah'ın hükümranlık alanı gökleri ve yeri kaplamaktadır (3 Ali- İmran/189) O hükümranlığında ortaksızdır. (17, İsra/111) Aynı zamanda hükümran oluşun yani mülkün yegane kaynağı O'dur. (39, Zümer/6). Allah onu dilediğine verir, dilediğinden alır. Allah Kadir'dir ve Melik'tir.

Risale'de anlatılan hikayede ahireti inkar eden kişi sorumsuzca sözkonusu ülkenin mallarını çalmakta, onları kullanmakta ve onlara zarar vermektedir ve bu davranışlarının bir karşılığı olmayacağını, bu yaptıklarından sorguya çekilmeyeceğini iddia etmektedir. Diğer arkadaş ise onu bu sorumsuzluktan yaz geçmesi için uyarmakta, bu yaptıklarının bir karşılığı olacağını Padişah'ın bu

yaptıklarından ötürü onu sorgulayacağını söyleyerek onu sorumluluk içinde davranmaya çağırılmaktadır. Haşır Risalesi bu temel hikaye üzerine kurulmuştur ve bütün bu delillendirme, karakterler ve risale boyunca yapılan açıklamalar bu hikaye üzerinden yapılmaktadır. Nitekim daha sonra inkarcıyı ikna etmek için sunulan on iki suret bu hikayede anlatılan hakikatlerin geniş açıklamasıdır. Mesela ikinci surette anlatılan hikayeye devamlı, hikayede tasvir edilen ülkede işleyen başarılı düzenden yola çıkılarak ülkenin sahibi hükümdarın yüce kudreti, adaleti ve cömertliği sonucuna gelinmektedir. Üçüncü surette ise, ülkedeki bu hikmetin ve adaletin korunması gerekliliği dile getirilmektedir. Her iki surette de bu iyiliklere ve adalete tam karşılık bu hayatta verilemediği, hatta bunların ihlal edildiği gerçeğinden yola çıkılarak bir “mahkeme-i kübra” olması gerekliliği ifade ediliyor. Bu sonuç teorik bir akıl yürütme ile değil olgusal karakterli bir akıl yürütme ile elde ediliyor. Başka bir ifadeyle ahiret inancının gerekliliği, gerçekleşmesi muhtemel bir senaryonun sonuçları olarak ortaya konmaktadır. Beşinci surette hükümdarın mükafat olarak vereceği saraylardan ve cezalandırmak için atacağı zindanlardan söz edilmektedir. Yedinci surette ise hükümdarın yapılan her şeyi kayda geçirdiği benzetmesi ile Kur'an'a paralel bir teşbih yapılmaktadır. Sekizinci Surette hükümdarın gönderdiği ferman ve uyarılardan söz edilmektedir.

Ahiret inancı bağlamında Kur'an aynı benzetmeyi kullanmıştır. Ahiret günü en yüce Hükümdar'ın gücünü ve adaletini bütün azametiniyle ortaya koyduğu bir zaman olacaktır. Hesap günü insanların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. “Bugün hükümler kimindir?” denir. Hepsini “gücü herşeye yeten tek Allah'ındır” derler (40 Mümin/16). Nitekim Kur'an'da insanın hesabının görülmesi anı, adeta bir hükümdarın tahtına oturarak, tebası arasında hükmetmesine benzetilerek anlatılmıştır. Bu sahneye göre, Allah vakti geldiğinde mutlak Hükümlerlik'inde mahkemesini kurar ve huzura getirilmiş, teslimiyetle orada duran kulların hesaplarını adilen görür. Bu dramatik anlatımda dekor, figüranlar vd. gibi unsurlar da yer almaktadır. Allah'ın Gerçek Melik iradesini infaz eden kulları yani melekleri vardır. Sarayda boruya üflenir ve Melik'in mahkemesini kurma vaktinin geldiği duyurulur, sonra kayıtlar açılır, şahitler getirilir ve mahkeme yapılır. Sonra cezaya çarptırılanlar bölük bölük cehenneme sürülürler. Orada bekçiler onları beklemektedir. Diğerleri ise cennete götürülürler. Bekçiler onları selamlarlar (39 Zümer/68-74). Bu çizilen sahnede boru, yapıların kaydedildiği kitap, bekçiler gibi motifler ve mahkumların saf saf durmaları, getirilip götürülmeleri, sevkedilmeleri, izin vermeden konuşamaları gibi görüntüler ile Mutlak Kadir Melik'in hüküm veriş, dünyadaki bir mahkemeye benzetilerek anlatılmaktadır.

Risale'de günün teknolojik ürünleri ve malzemeleri de anlatılan hikayede ve delillendirmelerde yerlerini almışlardır. Bunlar arasında Hükümdar'a haber uçurulması için kullanılan telefon (s.50), teb'anın yaptıklarını kayda geçirmek için kullanılan fotoğraf (s.48) teknolojisi, çok eski olan; Allah'ın hükümdara, kainatın da onun ülkesine benzetilmesi fikrine eklenen yeni malzemeler olmuştur. Ayrıca

hükümdarın gücünü göstermek amacıyla Kur'an'da dağlar gibi gemiler benzetmesine Risale'de "şimendiferler, tayyareler, depolar ve sergiler" de katılmıştır. (s.48) Yine günün siyasi jargonuna uygun olarak Rasul (Elçi), Risale'de Yaver-i Ekrem (s.52) ve onun getirdiği Risalet ise Ferman-ı Azam (s.53) olmuştur. Cesetlerin yeniden diriltilmesi ise, şehirdeki bütün elektrik lambalarının bir merkezden bir anda yakılmalarına benzetilerek anlatılmıştır. Yeniden yaratılışın da ilahi kanunlar çerçevesinde bir merkezden bir anda gerçekleşmesi mümkündür. (s.102)

Mukaddime kısmında yer alan işaretlerdeki delillendirmelerde bir mantıkî önerme silsilesi kurulmaya çalışılmıştır. Bu silsile dış dünyadan başlamakta ve ahi-retin, sonsuz hayatın olması gerekliliğini sonuçlandırmaktadır. Bu silsile klasik ke-lamda ontolojik olarak adlandırılan delil ile başlamaktadır.

Herşeyin bir sebebi vardır. Bu kainatın da bir yaratıcısı vardır.

Yaratıcı ise kendinin tanınması için Peygamber gönderir.

Üçüncü işarete kadar Yaratıcı'nın ve Risalet'in varlığı ortaya konduktan sonra, bunun inkar edilmesinin bütün bir yaratılışı anlamsız kabul etmek olduğundan son-suz bir azaba yol açması gerektirdiği sonucuna varılır. Dördüncü işaretle Ezeli ve Ebedi bir yaratıcının ebedi bir alem yaratacağı sonucuna varılır. Öyleyse ebedi bir hayat vardır.

Risale'de Kur'an'da kullanılan bir başka delil daha kullanılmaktadır. Bu da va-hiy geleneğinden getirilen bir delildir. Burada bütün "mukaddes kitapların ve pey-gamberlerin" de ahiret inancını tebliğ ettiklerini belirtmektedir. (s.91) " Kur'an'ın da hemen üçten birisi haşirdir ve ekser kısa surelerinin başlarında gayet kuvvetli ayat-ı haşriyedir. Sarihan ve işareten binler ayatıyla hakikati haber verir." (s.90)

İkinci Zeyl'de insanı ve onun diğer yaratıklara göre özelliklerini ve önceliğini öne çıkaran antropolojik, hümanist bir delillendirme okuyoruz.

İnsana diğer yaratıklara verilmemiş olan akıl gibi bir özellik onu farklı ve değerli kılmaktadır. Dolayısıyla insanın bir serçe veya bir sivrisinek gibi yok olup gitmesi düşünülemez. "Ve kainatın en mühim mahluku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev'i insanın arş ve ferşi çınlatan umumi ve gayet kuvvetli duasını işitmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin! Kemal-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkar ettirsin! Ve onun çok ehemmiyetli beka duasını ve nazını ve niyazını nazara almasın!" (s.98) Burada insanın sonsuzluk arzusu ve belki de yaratılışından içgüdüüne bir gönderme yapılmaktadır. Bu delil Risale'de ahiret için kullanılan en güçlü delillerden birisi olarak görülebilir. Bu de-lil ile Said-i Nursi belki de ahiret inancının insanın iç dünyasındaki ve ya-ratılışındaki en önemli karşılığına atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bu delillendirme teolojik olarak da desteklenmektedir. İnsana bu içgüdüyü yerleştiren bir İlah'ın onun gereğini yerine getirmemesi mümkün değildir: "....bir Mutasarrıf-ı Kadir, hiç mümkün müdür ki seni bilmesin ve görmesin ve nev'i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lazım esbabı izhar etmesin?" (s.98)

Yeniden dirilme nosyonu için Risale'nin bir çok yerinde bahar benzetmesi sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta belki de en çok kullanılan benzetme budur denilebilir. *"Mesela, bahar mevsiminde cennet hurileri tarzında bütün ağaçları sündüsmisal libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassatiyle süslendirip, hizmetkar ederek onların latif elleri olan dallarıyla, çeşit çeşit en tatlı, en musanna meyveleri bize takdim etmek..."* (s.58,85,93,107)

Risale'de Kur'an'da kullanılmayan bir delillendirme biçimi dikkati çekmektedir. Buna sosyolojik-psikolojik delil adı verebiliriz. Bunu Nursi kendisi şöyle ifadelendirir: "Haşir akidesinin, pek çok ruhi faydelerinden ve hayati neticelerinden bir tek netice-i camia'yı ihtisar ile beyan ve hayat-ı insaniyeye hususan hayat-ı ictimaiyesine ne derece lüzumlu ve zaruri olduğunu" (s.88) Burada toplumun çeşitli grupları açısından ahiret inancının gerekliliği ve getirdiği psikolojik yararlarıyla bir delillendirmeye gidilmektedir. Önce çocuklar için cennet, ihtiyarlar için ebedi hayat ümidinin onlara moral vereceğini, gençleri ise azab ve cehennem endişesinin taşkınlıktan ve enerjilerini yanlış bir şekilde harcamaktan alıkoyacağını belirtmektedir. Aile hayatı ise ahirette elde edilecek ebedi saadetin dünyadaki bir delili olarak verilmektedir. (s.89).

Ahiret ve Allah İnancı Birbirini Destekleyen İnanç İlkeleridir

Risale'de Ahiret inancının, Allah'ın inancıyla desteklendiğini görmekteyiz. Allah'ın birliği ve kudreti Ahiret bağlamında ele alınmış ve Ahiret'in gerekliliği Kur'an'da tanımlanan Allah üzerine kurulmuştur. Risale'de Allah'ın bütün temel sıfatları teker teker ele alınmakta ve Ahiret bağlamında Risale'nin genelinde kullanılan benzetme üslubu ile işlenmektedir. Nitekim Nursi bunu İbn Sina'nın haşrin akıl ile ispatlanamayacağı hakkındaki hükmünü aktararak dile getirir. Buna göre böyle bir itikat sadece nakil yoluyla gelen bilgi ile bilinir ve ona inanılır. Ancak kendisi bunun Yüce Allah'ın sıfatlarının bir sonucu olduğundan teolojik bir delillendirmeye kolayca ispatlanabileceğini belirtmektedir. (s.85) Allah ve Ahiret inançları arasındaki bu ilişki de 12 hakikat çerçevesinde kurulmuştur. Bu hakikatlerde Allah'ın sıfatlarından yola çıkılarak Ahiret inancının gerekliliği ve bir başka yönden Ahiret inancının nasıl bir Allah inancını gerektirdiği ele alınmış olmaktadır. Bu dünyayı aşan bir Ahiret mutlak kudrete sahip bir Yaratıcı'nın varlığının gereği olarak ortaya konmaktadır. Yaratıcı'nın sonsuzluğu ise bir ahireti gerekli kılmaktadır. Bu oniki hakikatte Allah'ın, Rabb, Kerim, Rahim, Hakim, Adil, Cevad, Cemil, Mucib, Celil, Baki, Hafız, Rakib, Hayy, Kayyum, Muhyi, Mumit, Hakk isimleri çerçevesinde Ahiret'in bir anlamda teolojik delillendirilmesi yapılmaktadır. Bunu esasında şu cümle güzel bir şekilde özetlemektedir: *"Nasıl ki, şu alem bütün mevcudiyetiyle Sani-i Zülcelaline kat'i delalet eder. Sani-i Zülcelalin de sıfat ve Esmâ-i Kudsiyesi dar-ı ahirete delalet eder ve gösterir ve ister."* (s.63) Nitekim Nursi, yeniden dirilmeyi teolojik çerçevede bu yolla da delillendirmektedir. Yaratmaya gücü yeten bir Tanrı için, ilk defa yarattıktan sonra bir

ikinci defa daha yaratması güç olmayacaktır. “ Hem, semavat ve arzı halkeden, semavat ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve mematından aciz kalır mı?” (s.105)

Bu delillendirme yöntemi Kur'an'ın ahiret inancını kurma ve delillendirme yöntemiyle örtüşmektedir. Ahiret inancı Kur'an'da Allah mefhumunun korunmasında ve hatta gelişmesinde, etkili kılınmıştır. Bu mefhum doğru iş işleyen müminlerin işlerini kabul edip karşılık olarak, onlara cennet nimetlerini veren bir Allah mefhumundan daha ileridedir. Burada, bu alışverişin ötesinde kul ile yaratıcısı arasında karşılıklı hoşnutluğa varan bir ilişki görülebilmektedir.

“Rabblar'ı katında onların mükafatı altlarından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Bu, Rabb'ine saygı gösterene mahsustur.” (98 Beyyine/8)

Kur'an'da Allah'ın kudretini ön plana çıkaran ahiret ile ilgili kavramlardan birisi de ba'sdır. Bu kavram çerçevesinde Allah'ın mutlak yaratıcılığına dikkat çekilmektedir. Bu bakımdan yeniden dirilme fikri Kadir-i Mutlak İlah mefhumu ile doğrudan alakalıdır. Öldükten sonra diriltirme konusu, Mekke müşriklerinin istihzaya varan itirazlarıyla karşılaşmıştı. Onlar alaycı bir tavırla şöyle soruyorlardı.

Toprağa karışıp yok olduktan sonra yeniden mi yaratılacağız” (32 Secde/10)

Onların bu sorularının arkasında onları tekrar diriltebilecek kudrette bir ilaha olan inançsızlıkları bulunmaktadır. Kur'an ise, bu alaycı soruya daha önce insanı yaratan Yaratıcı'nın kudreti ile cevap vermiştir:

“İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi apaçık bir hasım kesildi ve kendi yaratılışını unutup bize misal verdi: ‘Çürümüş kemikleri kim diriltecek?’ dedi. De ki, ‘Onları ilk defa yaratan diriltecek, O her yaratmayı bilendir.’ Size yeşil ağaçtan alev çıkarandır. Ondan ateş yakarsınız. Göklere ve yeri yaratan, onların benzerini yaratmaya kadir olamaz mı? Elbette kadirdir. O, yaratan ve bilendir. O'nun buyruğu bir şeyi istedi mi ona ‘ol’ demektir. Hemen oluverir. Herşeyin hükümrânlığı elinde olan ve sizin de kendisine döndürüleceğiniz Allah yücedir.” (36 Ya-Sin/77-83)

“Ey insanlar! öldükten sonra tekrar diriltilmekten şüpheye iseniz bilin ki, ne olduğunuzu size açıklamak için Biz sizi topraktan, sonra nutfeden sonra pıhtılaşmış kandan, sonra da yapısı belli belirsiz bir çığnem etten yaratmışızdır. ...” (22 Hacc/5-7)

Kur'an'ın inanç sisteminde ahiret düşüncesi tamamıyla ilah mefhumunun sınırları içerisinde ve ondan bağımsız değildir. Kur'an'da Kadir-i Mutlak bir ilahın varlığı ahiret inancını gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan böyle bir ahiret düşüncesi Kadir-i Mutlak bir ilah inancını gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle ahirete imanın ihmal edilmesi imanın bütününi ortadan kaldırmaktadır. Bu inancın

yokluğu Yaratıcı'yı inkar anlamına gelecektir. İşte Risale'de Allah ve Ahiret inançları arasındaki birbirini gerektiren ilişki görülmüş ve bu nokta uzun ve ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir.

Sonuç olarak: Risale neredeyse bütün delillendirme yöntemlerini kullanarak Ahiretin varlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaçla Risale eski ve yeni bütün malzemeleri kullanmıştır. Bu sebeple vahiy geleneğinde gördüğümüz ve tarihi çok eskilere giden benzetme ve delillendirme biçimlerinin kullanılmasının yanısıra yeni malzemeler de kullanılmıştır. Bununla birlikte yeni sosyolojik, antropolojik ve psikolojik diyebileceğimiz delillendirme yollarına da başvurulmuştur. Karakter itibariyle delillendirme biçimi salt teorik olmamıştır. Hayatın içinden ve pratikten yola çıkmıştır. Ancak bu delillendirme biçiminin rasyonel olmadığı anlamına gelmemektedir. Rasyonellik ise bu söz konusu çerçevede içinde kurulmuştur. Risale'de yeterince vurgulanmadığını düşündüğümüz bir nokta ise kıyametin kopacağı anın (sa'a) bilinmezliğidir. Oysa bu nokta Kur'an'da ahiret ve Allah inançlarının birbirlerini desteklediği noktalardan birisi olmuştur. Kur'an'da dünya hayatının her an bitebileceği ve bunun bilgisinin sadece Allah'a ait olduğu özellikle vurgulanmıştır. Böylece ahiret inancı insanın dünya hayatı üzerinde son derece etkili, dinamik bir mekanizma bina etmektedir. Buna göre, insan ne zaman geleceğini bilmediği ölüm sonrasında ödüllendirilmek için, dünya hayatında iyi işlere koşmalı cezadan korunmak için ise, her fırsatı değerlendirip kötülük etmekten kaçınmalıdır. Bu dinamik mekanizma insan hayatında bu şekli ile kurulduğu zaman sonsuz bir canlılık ve enerji ortamı oluşturmaktadır. Bu yapı kendi kendini besleyen ve denetleyen özelliğe sahiptir. Çünkü kötülüklerden kaçış, bilinçsiz, sadece bir kaçış değildir. Aksine bu kaçış aynı zamanda bilinçli olarak iyiye doğru bir gidiş anlamı taşımaktadır. Ahiret dünyadaki insan için, varılması kaçınılmaz, bu bakımdan kazanılması gereken aşkın bir hedeftir.